

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 1 (14)

Суми – 2016

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор –

Гаруст Ю. В., *д-р юрид. наук, ННІ права СумДУ, Україна;*

Відповідальний секретар –

Уткіна М. С., *аспірант, ННІ права СумДУ, Україна;*

Айден Ульвіє – *доктор філософії, професор, Ізмірський університет, Туреччина;*

Андріяшко М. В. – *доктор філософії, доцент, Барановицький державний університет, Білорусь;*

Бекім Максуті – *доктор філософії, Македонія;*

Бурбіка М. М. – *д-р юрид. наук, доцент, ННІ права СумДУ, Україна;*

Гиренко І. В. – *д-р юрид. наук, доцент, НУБП, Україна;*

Дегтярєва І. О. – *д-р держ. упр., професор, НАДУ при Президентові України;*

Деревянко Б. В. – *д-р юрид. наук, професор, ННІ права СумДУ;*

Завгородня В. М. – *канд. юрид. наук, доцент, ННІ права СумДУ;*

Ельда Зотай – *доктор філософії, Університет Александра Моссі, Албанія;*

Куліш А. М. – *д-р юрид. наук, заслужений юрист України, професор, директор ННІ права СумДУ, Україна;*

Курило В. І. – *д-р юрид. наук, професор, НУБП, Україна;*

Лукаш С. С. – *д-р юрид. наук, професор, СФ ХНУВС, Україна;*

Мельник Р. С. – *д-р юрид. наук, професор, КНУ ім. Т. Г. Шевченка, Україна;*

Музичук О. М. – *д-р юрид. наук, доцент, ХНУВС, Україна;*

Петров Р. А. – *д-р юрид. наук, професор, НУ «Києво-Могилянська академія»;*

Убер Села – *канд. політ. наук, Державний університет Тетово, Македонія;*

Сухонос В. В. – *д-р юрид. наук, професор, ННІ права СумДУ, Україна;*

Сухонос В. В. – *д-р юрид. наук, професор, ННІ права СумДУ, Україна;*

Харченко В. Б. – *д.ю.н., професор, ХНУВС, Україна;*

Чернадчук В. Д. – *д-р юрид. наук, професор, ННІ права СумДУ, Україна;*

Шемшученко Ю. С. – *д-р юрид. наук, професор, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Україна.*

EDITORIAL BOARD

Editor in Chief:

Harust Y. V. – *Doctor of Law, Educational and Scientific Institute of Law SSU, Ukraine;*

Executive Editor:

Utkina M. S. – *Ph. D. student, Educational and Scientific Institute of law SSU, Ukraine;*

Aydin Ulviyye – *Ph. D., Professor, Izmir University, Turkey;*

Andriyashka M. V. – *Ph. D., Associate Professor, Baranovich State University, Belarus;*

Bekim Maksuti – *Ph. D., Macedonia;*

Burbyka M.M. – *Doctor of Law, Associate Professor, Educational and Scientific Institute of law SSU, Ukraine;*

Gyrenko I. V. – *Doctor of Law, Associate Professor, National University of Life and Environmental Sciences, Ukraine;*

Dehtyarova I. O. – *Doctor of Public Administration, Professor, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine;*

Derevyanko B. V. – *Doctor of Law, Professor, Educational and Scientific Institute of Law SSU;*

Zavgorodnia V. M. – *Ph. D. in Law, Associate Professor, Educational and Scientific Institute of Law SSU, Ukraine;*

Elda Zotaj – *Ph. D., Aleksandër Moisiu University, Albania;*

Kulish A. M. – *Doctor of Law, Honored Lawyer of Ukraine, Professor, Director of Educational and Scientific Institute of Law SSU, Ukraine;*

Kurylo V. I. – *Doctor of Law, Professor, National University of Life and Environmental Sciences, Ukraine;*

Lukash S. S. – *Doctor of Law, Professor, Sumy branch of Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine;*

Melynk R. S. – *Doctor of Law, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine;*

Muzychuk O. M. – *Doctor of Law, Associate Professor, Khariv National University of Internal Affairs, Ukraine;*

Petrov R. A. – *Doctor of Law, Professor, National University of Kyiv-Mohyla Academy;*

Ylber Sela – *Ph. D. in Political Science, Tetova State University, Macedonia;*

Sukhonos V. V. – *Doctor of law, Professor, Educational and Scientific Institute of Law SSU, Ukraine;*

Sukhonos V. V. – *Doctor of Law, Professor, Educational and Scientific Institute of Law SSU, Ukraine;*

Kharchenko V. B. – *Doctor of Law, Professor, Kharkiv national University of Internal Affairs, Ukraine;*

Chernadchuk V. D. – *Doctor of Law, Professor, Educational and Scientific Institute of Law SSU, Ukraine;*

Shemshuchenko Y. S. – *Doctor of Law, Professor, V. M. Koretsky Institute of State and Law, Ukraine.*

Рекомендовано до друку

вченою радою Сумського державного університету (протокол № 5а від 10. 11. 2016 року)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

серія КВ № 22248-12148ПР від 08.07.2016 р.

УДК 347.73

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Кобзева Тетяна Анатоліївна,

*канд. юрид. наук, доцент кафедри адміністративного, господарського
права та фінансово-економічної безпеки ННІ права,
Сумський державний університет,*

Яцюк Владислав Михайлович,

*студент VI курсу ННІ права,
Сумський державний університет*

У статті проаналізовано сьогоденний період соціально-економічного прогресу України, який характеризується збільшенням внутрішніх та зовнішніх ризиків національній безпеці в економічній сфері. Українська економіка наразі демонструє уповільнення темпів економічного прогресу, підсилення складових диспропорцій, зменшення інвестиційної активності підприємств, збиток зовнішніх доходів.

Стрімка криза свідчить, про вичерпаний індустріальний пострадянський потенціал. Рівень неефективності більшості фондів складає 83,5% за всіма видами економічної діяльності у цілому та 60,3% у промисловості. За всі роки незалежності економічний прогрес в Україні відбувався без закріпленого державою стратегічного вектору та зосереджувалося у сировинних галузях і галузях із низьким рівнем доданої вартості, що розвиваються за рахунок екстенсивних факторів та мають низький рівень сучасності.

Частка інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції складає всього 2,5%. Інноваційна активність українських підприємств за останні 15 років не перевищує 18%, тоді як середній показник серед країн-членів ЄС складає 44%. Подальше використання витратної економічної моделі, відсутність стимулів до інноваційних процесів і динамічного розвитку нових технологічних укладів обумовлюють неконкурентоспроможність української економіки, високу матеріало-, капітало- й енергоємність виробництва, унеможливають підвищення рівня та якості життя населення, провокують збільшення соціальної напруги і посилюють загрози економічній безпеці держави. Іншим фактором впливу на економічну безпеку держави є інтеграція економіки України в глобальну економіку.

Наявність коефіцієнта відкритості внутрішнього ринку України на рівні 99% ВВП у 2015 році з середнім тарифом імпортного мита 4,5% (за даними СОТ), який є нижчим, ніж тарифи більшості країн-торгівельних партнерів України, означає посилення конкуренції для українських виробників не тільки на зовнішніх, але і на внутрішньому ринках. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що включає угоду про 5 зону вільної торгівлі, сприяє ще більшій відкритості української економіки і вимагає посилення її конкурентоспроможності з метою забезпечення економічної безпеки. Інноваційний розвиток економіки в цих умовах є пріоритетним засобом забезпечення суверенітету держави.[3]

Ключові слова: економічна безпека, прогрес, інновації, інтеграція економіки, забезпечення економічної безпеки.

Kobzeva T.A., Yatsyuk V. M. Basic Factors of Providing of Economic Security of the State. The today's period of socio-economic progress of Ukraine, that is characterized by the increase of internal and external risks to national safety in an economic sphere, is analysed in the article. The Ukrainian economy demonstrates deceleration of rates of economic progress, strengthening of component disproportions, reduction of investment activity of enterprises, loss of external profits now.

A swift crisis testifies, about the outspent industrial post-soviet potential. The level of inefficiency of most funds folds 83,5% a all types of economic activity on the whole and to a 60,3% industry. For throughout the year of independence economic progress in Ukraine took place without the strategic vector envisaged by the state and concentrated in raw material industries and industries with the low level of value added, that develop due to extensive factors and have a low level of contemporaneity.

Part of innovative products in the general volume of industrial products folds everything 2,5%. The new activity of the Ukrainian enterprises for 15 last the does not exceed 18% and as a middle index among the countries-members of EU folds 44%.

Further use of expense economic model, absence of stimuli to the innovative processes and dynamic development of the new technological modes is stipulated uncompetitiveness of the Ukrainian economy, high матеріало-, капітало- and power-hungryness of production, do impossible the increase of level and quality of life of population, provoke the increase of social tension and strengthen threat to economic security of the state. Other factor of influence on economic security of the state is integration of economy of Ukraine in a global economy.

Presence of coefficient of openness of internal market of Ukraine at the level of 99 in 2015 with the middle tariff of the imported duty of 4,5 (data of WTO), that is below, than tariffs of most країно-торгівельних partners of Ukraine, strengthening of competition means for the Ukrainian producers not only on external but also on internal markets.

Signing of Agreement about an association between Ukraine and EU that includes an agreement about a 5 free trade zone, assists the yet greater openness of the Ukrainian economy and requires strengthening of her competitiveness with the aim of providing of economic security. Innovative development of economy in these terms is the priority backer-up of sovereignty of the state.

Keywords: economic security, progress, innovations, integration of economy, providing of economic security.

Проблеми внутрішнього розвитку України, динамічні зміни у глобальному економічному просторі та збільшення ступеня відкритості національної економіки обумовлюють необхідність забезпечення належного рівня економічної безпеки держави з метою нейтралізації та усунення дестабілізуючих факторів. Інноваційному розвитку належить ключова роль у забезпеченні національної безпеки в економічній сфері. Послідовне формування прогресивної й ефективної галузевої структури, зменшення залежності від імпорту енергоресурсів, зниження матеріало-, фондо- та енергомісткості виробництва і на цій основі підвищення ефективності виробництва є найважливішими напрямками використання можливостей інноваційного розвитку як важливого засобу забезпечення економічної безпеки. В умовах посилення внутрішніх та зовнішніх загроз суттєво зростає актуальність проблеми забезпечення економічної безпеки держави, яка є одним із найважливіших національних пріоритетів, гарантом державної незалежності, умовою стійкого економічного розвитку та зростання добробуту громадян. Нехтування станом

економічної безпеки може призвести до катастрофічних наслідків: занепаду галузей економіки, банкрутства підприємств і, зрештою, підриву системи життєзабезпечення держави з подальшою загрозою її суверенітету [7]. В Указі Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» зазначено: «Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями. Для цього, передусім, необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему» [1].

Вихід економіки України з кризового стану та перехід на траєкторію стійкого зростання вимагає створення національного господарства нового типу, орієнтованого на підтримку динамічної рівноваги соціально-економічних, екологічних і демографічних індикаторів, високу ефективність виробництва, пріоритетний розвиток науково-технічної сфери. Вирішення поставленого завдання є можливим за рахунок активного використання

інноваційних факторів економічного росту, тому в Законі України «Про основи національної безпеки» одним із пріоритетних національних інтересів визначено збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку [1].

В умовах глобалізації світової економіки незалежність національної економіки, що розуміється як незалежність від експортно-імпортних потоків, є досить умовною, а для деяких країн неможливою. Незалежність у цих умовах скоріше повинна визначатися як можливість проводити самостійну національну політику. Побудова визначення економічної безпеки на основі поняття «інтереси» заздалегідь провокує дискусію щодо пріоритетності інтересів. На нашу думку, найважливіші за все інтереси суспільства загалом, але єдність поглядів у розумінні цих інтересів у доступній для огляду перспективі навряд чи буде досягнуто. Різні визначення поняття економічної безпеки пов'язані з системою цінностей і цілями, які притаманні країні на різних етапах її розвитку. Як свідчить еволюція поняття економічної безпеки у західних країнах, формування 19 цілей щодо самодостатності економіки країни, протекціонізму та певної закритості змінюється під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів на сприйняття глобалізації використовуючи та максимальну відкритість. В. Г. Алькема, екзогенний підхід до економічної безпеки, запропонував базову типологію систем економічної безпеки з використанням ознак, які визначають їх просторово-часові межі та здійснив принциповий розподіл розмаїття систем економічної безпеки на чотири групи: об'єктну, середовищну, процесну та проектну [9]. Таким чином, можна зазначити, що основою економічною безпеки є здатність країни протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам, забезпечуючи при цьому стабільний і прогресивний розвиток країни. Економіка, яка не розвивається, означає не тільки відсутність економічного зростання, але і різке скорочення можливості виживання, стійкості до внутрішніх і зовнішніх загроз. З іншого боку, економічне зростання є неодмінною умовою розвитку, але само по собі воно ще не означає розвиток,

оскільки можливий такий економічний ріст, який здійснюється за рахунок екстенсивних факторів росту та має фізичні межі вичерпаності. Відповідно економічну безпеку держави можна визначити як стан національної економіки, який забезпечує незалежність та стабільність її функціонування, здатність нейтралізувати та протидіяти впливу наявних або потенційних загроз, прогресивний розвиток на основі залучення інноваційного фактору. Таке визначення, на нашу думку, в рівній мірі відповідає як інтересам окремої особистості, так й інтересам держави загалом. Оцінку стану економічної безпеки держави, на думку багатьох авторів, доцільно здійснювати з урахуванням ієрархії таких пріоритетів: національні економічні інтереси; реальні та потенційні загрози інтересам; роль держави в організації діяльності із забезпечення економічної системи; розробка заходів та інструментів, які протидіють або нейтралізують загрози економічній безпеці; оцінка ефективності обраних заходів [3].

Аналіз сучасних наукових джерел дозволяє класифікувати основні напрямки визначення економічної безпеки через побудову ієрархії: за рівнем (мегарівень, макрорівень, мезорівень, мікрорівень, рівень особистості) та за функціональними сферами економіки. Дане дослідження зосереджене на макрорівні економічної безпеки, що передбачає такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний та соціально орієнтований розвиток країни загалом.

Дослідники економічної безпеки держави розкривають структуру економічної безпеки держави через сфери або її функціональні складові. Серед вітчизняних учених немає спільної думки відносно функціональних структурних складових системи економічної безпеки. В. Геєць, М. Кизим та інші автори (2006 р.) у якості основних функціональних складових елементів економічної безпеки визначають енергетичну, фінансову, соціальну, інноваційно-технологічну, продовольчу, зовнішньоекономічну, демографічну та екологічну безпеку [8].

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки

України, виданих Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, складовими економічної безпеки є:

- виробнича,
- демографічна,
- енергетична,
- зовнішньоекономічна,
- інвестиційно-інноваційна,
- макроекономічна,
- продовольча,
- соціальна,
- фінансова безпеки [2].

На нашу думку, об'єднання інновацій та інвестицій у єдину складову економічної безпеки є недостатньо обґрунтованим, оскільки тут поєднуються різні процеси з притаманними власними факторами, механізмами розвитку, які можуть не співпадати: цілком можливі інвестиції без інновацій, а інновації не зводяться до фінансування. При об'єднанні цих категорій акцент переміщується тільки на питання інвестиційного забезпечення інноваційного процесу, а інституційні загрози інноваційному процесові залишаються поза увагою.

Думку щодо необхідності окремого визначення інноваційної безпеки у структурі економічної безпеки підтримують українські вчені В. Андрійчук, Т. Васильців, А. Мазаракі, І. Мокій, О. Собкевич, А. Сухоруков, Н. Юрків. Також, на наш погляд, показники продовольчої та демографічної безпеки можуть бути віднесені до соціальної безпеки, яка Законом України «Про основи національної безпеки України» розглядається як окрема сфера національної безпеки держави. Визначення українськими вченими інноваційної безпеки у окремий структурний компонент є загальною тенденцією, що відображує присутність у системі економічної безпеки динамічної складової. Оскільки саме орієнтація на інноваційну безпеку надає цій системі не тільки характеристики стабільності та незалежності, а й здатності до саморозвитку, де орієнтиром безпеки є майбутні цілі, досягнення шостого технологічного укладу, а не існуючий сьогодні рівень розвинених країн. Розуміння сутності економічної безпеки не як сталості, а як динамічного процесу наближає країну до інноваційної

конкурентоспроможності у глобальній економіці.

Інноваційна модель розвитку – це модель, заснована на визначальній ролі інновацій у розвитку економічної і соціальної систем. На думку Я. Жаліла, специфічні риси інноваційної моделі розвитку полягають: у прискоренні зростання продуктивності факторів виробництва; забезпеченні прискорення зростання обсягів виробництва; прискоренні структурних зрушень, сприянні перерозподілу ресурсів на перспективні напрями суспільно-економічного розвитку; поліпшенні статусу країни у глобальній економіці та національній конкурентоспроможності [6].

Інноваційна безпека розглядається як стан розвитку економіки, що дозволяє генерувати якісні зрушення у виробництві, протистояти зовнішнім технологічним загрозам і забезпечувати конкурентоспроможність на світовому ринку технологій [8]. Загалом, погоджуючись з цим визначенням, вважаємо, що поглибленого дослідження потребує саме взаємодія між інноваційною складовою та іншими компонентами економічної безпеки.

Відповідно до функціональної структури економічної безпеки держави можуть бути ідентифіковані загрози економічним інтересам. Загроза економічній безпеці визначається як сукупність наявних та можливих змін явищ і чинників у зовнішньому та внутрішньому середовищі, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів у економічній сфері; може призвести до системних криз та порушення стабільності функціонування національної економіки. Захист останньої від внутрішніх та зовнішніх загроз у всіх сферах економічної діяльності складає сутність механізму забезпечення економічної безпеки країни.

Економічна безпека держави внаслідок складної структури потребує спеціальної системи її забезпечення, ціллю якої є управління загрозами шляхом своєчасного виявлення, упередження, локалізації, нейтралізації, подолання внутрішніх і зовнішніх загроз. Іншими словами, державні органи повинні активно протидіяти виникненню і поширенню загроз через реалізацію економічної політики, формуючи

сприятливі умови для забезпечення реалізації національних інтересів. До однієї з головних передумов системи інструментів забезпечення національної економічної безпеки належить інноваційний розвиток. Саме це в сучасних умовах розвиненими державами розглядається як головний засіб забезпечення економічної безпеки. Світова практика свідчить про тісний зв'язок цілей інноваційного розвитку та економічної безпеки. Такі держави, як Франція, Японія, мабуть, перші з розвинених країн, які пов'язували концепцію економічної безпеки з науково-технічними факторами [3].

З метою забезпечення економічної безпеки у виробничій сфері пріоритетними інтересами для кожної держави є: зростання обсягів виробництва продукції; висока конкурентоспроможність випущеної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках; підвищення технологічного рівня та якості продукції, висока рентабельність виробництва; забезпеченість виробництва ресурсами; відповідність випущеної продукції попиту. Реалізації цих економічних інтересів протидіє низка загроз, які обумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми факторами, до яких варто зарахувати: процес зниження технологічного рівня у виробничій сфері; висока енерго-, матеріало- і капіталомісткість продукції та залежність від зовнішніх поставачань паливно-енергетичних ресурсів і матеріало-сировинних ресурсів (зокрема з одного джерела); постійне зниження конкурентоспроможності вітчизняної

продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках; погіршення технічного стану основних фондів; перерозподіл матеріальних та фінансових ресурсів із виробничого сектору до фінансової сфери та посередницької діяльності.

Отже, можна стверджувати, що в системі заходів та механізмів, що усувають або пом'якшують вплив факторів, які підривають стійкість національної економіки у виробничій сфері, пріоритетним напрямком є інноваційний розвиток.

Серед засобів забезпечення економічної безпеки вирішальну роль повинно відігравати використання нових можливостей економії матеріальних і трудових ресурсів, які створюються в умовах інноваційного розвитку. Матеріалізовані засоби інноваційного розвитку через нову технологію, обладнання, матеріали, пристрої, обчислювальну техніку можна розглядати як додаткові витрати праці та матеріальних ресурсів, які можуть послабити або нейтралізувати загрози виробничій безпеці за рахунок додаткових вкладень капіталу в працеаощаджуючі, енерго- і матеріалозберігаючі технології, що дає право їх вважати фактором забезпечення економічної безпеки. Орієнтація економіки на виробництво сировинних товарів формує серйозні негативні структурні зрушення, стимулює до зростання безробіття та знижує рівень життя населення. Ресурсна орієнтація економіки дозволяє тривалий час отримувати високі доходи, але вона не забезпечує стійке економічне зростання.

Використана література:

1. Банківська система 2015: виклики та перспективи. [Електрон.ресурс] : Режим доступу : <https://bank.gov.ua>.
2. Білозубенко Є. С Інноваційна система Європейського Союзу: особливості формування та розвитку: монографія / В. С. Білозубенко. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. – 287 с.
3. Мосійчук Т. К. Інноваційний розвиток в контексті економічної безпеки держави [Електрон.ресурс] : Режим доступу : http://library.krok.edu.ua/media/library/category/disertatsiji-avtoreferati-vidguki/mosijchuk_2016-disertatsija.pdf
4. Васильєва Т. А. Інноваційна складова структури макроекономічних індикаторів в економічному розвитку : монографія / Т. А. Васильєва. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 118 с.
5. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів : монографія / [А. А. Мазаракі, О. П. Корольчук, Т. М. Мельник та ін.]; за заг.ред.: А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 717 с.

6. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України : аналіт. доп. / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, А. В. Шевченко [та ін.]; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 152 с.

7. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04. 07. 2002 р. № 40-IV. [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

8. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19. 06.2003 р. No 964-IV (зі змінами і допов.) // Відом. Верховної Ради України. – 2006. – No 14. – С. 116.

9. Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020": Указ Президента України від 12 січня 2015 року No 5 / 2015. [Електрон. ресурс]: Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.